

TANULMÁNYOK

Javaslat a helyesírási szabályzat és az átírási szabályzatok módosító kibővítésére a kínai nevek, szavak latin betűs írásmódja tekintetében

Proposal to Expand and Modify the Rules of Orthography and Transcription for the Romanization of Chinese Names and Words

Bartos Huba¹ – Apatóczky Ákos Bertalan² – Hamar Imre³

¹ PhD, tudományos főmunkatárs, Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest;
Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Távolségi Intézet, Budapest
bartos.huba@nytud.elte.hu

² PhD, tanszékvezető, Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Kínai Tanszék
apatoczk.ikos@kre.hu

³ DSc, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Távolségi Intézet, Budapest
hamar.imre@btk.elte.hu

Absztrakt

Tekintettel arra a tényre, hogy a standard kínai nyelv hivatalos latin betűs átírási rendszere, a *pinyin* mára *de facto* szabvánnyá vált a világban, és elsősorban ezt használják a latin betűs írású nyelvek kontextusában a kínai nevek és szavak átírására, azzal a javaslattal élünk ebben a tanulmányban, hogy a magyar helyesírásban is kapjon helyet ez az átírási rendszer, továbbá konkrét ajánlásokat is adunk arra, hogy ezeket az alakokat hogyan célszerű a magyar morfológia helyesírási rendszerébe illeszteni. Elsősorban a különféle kínai nevek átírásával foglalkozunk itt, hiszen ezek bukkanhatnak fel leggyakrabban a magyar szövegekben.

Abstract

Given that *pinyin*, the official Romanization of Mandarin Chinese, has become the *de facto* worldwide standard for transcribing Chinese names and words in languages written in Roman script, we propose introducing this system to Hungarian texts. We also offer recommendations on how to incorporate *pinyin* forms into the orthographic system of Hungarian morphology, primarily for names, which are the most frequent Mandarin items found in Hungarian texts.

Kulcsszavak: latin betűs átírás, kínai, *pinyin*, helyesírás

Keywords: Romanization, Mandarin Chinese, *pinyin*, orthography

1. A *pinyin* átírási rendszer

A kínai nevek, szavak magyar szövegekben való megjelenítésére elsődlegesen a nemzetközileg szabványos (ISO 7098:2015) *pinyin* latin betűs átírási rendszer használandó, melyet az 1950-es években alkotott meg a Kínai Népköztársaságban (KNK) egy ezzel megbízott, jórészt nyelvészekből álló tudományos bizottság. 1958-ban hirdették ki és tették hivatalossá a KNK-ban, 1982-ben lett belőle először ISO- (International Organization for Standardization) szabvány (ISO 7098:1982), ami után rendkívül gyorsan terjedt el a használata szerte a világban – nem csupán a szótárakban és nyelvoktató anyagokban, de a sajtóban és a (mű)fordításokban is –, a latin betűs írást használó országok nagy többségében rövid idő alatt leváltotta az addig használt (nyelvenként-kultúránként különböző) romanizációkat.

A *pinyin* átírás a kínai nyelv szavainak tónusértékét mellékjelekkel jelöli, javaslatunk szerint azonban általános célú szövegekben (a tipográfia egyszerűsítése érdekében, a nemzetközi gyakorlatot követve) a tónusjelek nélküli formák alkalmazandók. Tudományos szövegekben ugyanakkor lehetőség szerint a tónusjeles írásmódot kell előnyben részesíteni. A *pinyin* írásmód helyett, különösen irodalmi művekben, műfordításokban, továbbra is használható a kínai nyelv (eddig kötelezően alkalmazott), ún. magyar népszerű átírása is (Ligeti–Terjék 1981, 397–440).

Indoklás: A magyar helyesírás szabályzata (*A magyar helyesírás szabályai*, 12. kiadás, 2015; a továbbiakban: AkH.) és gyakorlata szerint a latin betűs írást használó nyelvek szavai, nevei (a magyarban már meghonosodott kölcsönszavak, valamint a „megmagyarosodott” névalakok kivételével) a forrásnyelv írásmódja szerinti alakban írandók. A „latin betűs írás használatának” pontosabb definíciója hiányában, ha egy nem latin betűvel írott nyelvnek létezik natív, nemzetközileg általánosan használt és elfogadott, a nemzetközi gyakorlatban csaknem kizárólagosan alkalmazott, szabványosított latin betűs átírása (különösen ha az, mint a *pinyin* esetében is, nem valamely másik konkrét idegen nyelv kiejtési normáin, betű-hang megfelelésein alapszik, hanem betű-hang megfelelések rendszerét alkotó önálló, eredeti norma), akkor előnyben részesítendő ennek használata a magyar közegben is, különösen, ha (mint a mi esetünkben is) ez a rendszer adekvátabb reprezentánsa az adott nyelv hangrend-szerének, hangalakjainak, mint az eddig használt magyar átírási rendszerek.

2. A *pinyin* írásmód fő szabályai

A *pinyin* rendszerében (az európai nyelvek ortográfiai gyakorlatához hasonló módon) a mondathatárokat nagy mondatkezdő kezdőbetű és mondatzáró írásjel jelzi – utóbbiak azonosak a magyar ortográfiában használatosakkal (. ? !), a szavakat egymástól szóközők választják el, az egy szót alkotó szótagokat pedig egybeírják. Némi nehézséget okozhat, hogy a szó fogalma a kínai nyelvben valamivel kevésbé jól definiált, mint az indoeurópai vagy az uráli nyelvekben, és a kínai anyanyelvi beszélők intuíciója is gyengébb ebben a vonatkozásban. Ezért a *pinyin* írásmódot szabályozó ISO-szabvány

(illetve az annak alapjául szolgáló kínai GB-szabvány: GB/T 16159-2012) részletes szabályozást ad a szavakra való tagolás szabályairól.

A *pinyin* írásmód alkalmazására vonatkozó jelen javaslat a gyakorlati alkalmazásban elsősorban a kínai *nevek* írásmódját érinti, ezért itt csak a különféle nevek írásmódját érintő szabályokat ismertetjük. (A példánál zárójelben megadjuk az eddigi szabályozás szerint átírt alakot is.)

2.1. Személynevek

A kínai személynevek két névtagból: családnévből és utónévből állnak, melyek a magyarhoz hasonlóan ebben a sorrendben állnak. Mind a családnévek, mind az utónevek lehetnek egy vagy két szótagosak, bár a két szótagos családnévek ritkák. Mindkét névtagot (szótagszámtól függetlenül) egybeírják nagy kezdőbetűvel, a két névtag közé pedig szóköz kerül, például:

- egy szótagos családnév + egy szótagos utónév: *Du Fu* (Tu Fu),
- egy szótagos családnév + két szótagos utónév: *Deng Xiaoping* (Teng Hsziao-ping),
- két szótagos családnév + egy szótagos utónév: *Sima Qian* (Sze-ma Csien),
- két szótagos családnév + két szótagos utónév: *Ouyang Yuqian* (Ou-jang Jü-csien).

Rendkívül ritkán ugyan, de előfordulnak úgynevezett kettős családnévek is, melyeknek mindkét összetevője önmagában is létező családnév. Az ilyen kettős családnévek írásmódja: mindkét tag nagy kezdőbetűvel szerepel, köztük pedig szóköz áll, például: *Zheng Zhang* (Cseng-Csang), *Dongfang Yue* (Tung-fang-Jüe).

2.2. Földrajzi nevek

2.2.1. Városnevek

A városneveket szótagszámtól függetlenül egybeírják, nagy kezdőbetűvel, például: *Hangzhou* (Hangcsou), *Zhangjiakou* (Csangcsiakou).

2.2.2. Tartománynevek

A tartományok neveit ugyancsak szótagszámtól függetlenül egybeírják, nagy kezdőbetűvel, például: *Hebei* (Hopej), *Heilongjiang* (Hejlungcsiang). Az egyetlen említendő különleges írásmód abból ered, hogy van két (egymással egyébként szomszédos) tartomány, melyek neve bármilyen hangjelölő átírásban egybeesik, ha a tónusokat nem jelölik – a tónusjelölés ugyanakkor megkülönbözteti őket: *Shānxī* vs. *Shǎnxī*. A tónusjelölés nélküli pinyin írásmód konvencionálisan így különbözteti meg őket: *Shānxī* → *Shanxi* és *Shǎnxī* → *Shaanxi* (a hagyományos magyar írásmódban: Sanhszi vs. Senhszi).

2.2.3. Folyó-, tó- és hegynevek

A legtöbb ilyen név második tagja a 'folyó', 'hegy', 'tó' stb. köznévi szó. A szabályos írásmód az, hogy a szűk értelemben vett tulajdonnévi elemet és a földrajzi alakzatot megnevező köznévi elemet egymástól szóközzel elválasztva írják, és mindkét szó nagy kezdőbetűs, például: *Huang He* (Huang-ho) 'Sárga folyó', *Tai Shan* (Taj-san) 'Tajsan (hegy)', *Yalu Jiang* (Jalu-csiang) 'Jalu folyó', *Dongting Hu* (Tungting-hu) 'Tungting tó', *Taiwan Haixia* (Tajvan hajhszia) 'Tajvani szoros'.

2.2.4. Közterületek nevei

Utca, terek stb. neveiben az 'út', 'utca', 'tér' stb. elemet jellemzően magyarul fűzzük hozzá a közterület nevéhez, például *Chang'an (sugár)út* (Csangan [sugár]út), *Tian'anmen tér* (Tienanmen tér).

2.3. Intézménynevek

Abban a ritka esetben, ha intézmények kínai nevét nem fordításban (például Kínai Társadalomtudományi Akadémia, Országos Népi Gyűlés), hanem átírásban akarja valaki szerepeltetni magyar szöveganyagban, akkor a szabványos írásmód: szóközzel szavakra tagoltan, minden egyes szót nagy kezdőbetűvel írva, például: *Zhongguo Shehui Kexueyuan* (Csungkuo Söhu J Kohszüejüan) 'Kínai Társadalomtudományi Akadémia', *Quanguo Renmin Daibiao Dahui* (Csüankuo Zsenmin Tajpiao Tahu) 'Országos Népi Gyűlés'.

2.4. Kiadványok címei

A címet alkotó szavak egymástól szóközzel vannak elválasztva, és minden szó nagy kezdőbetűvel áll, például: *Renmin Ribao* (Zsenmin Zsipao), *Zhongguo Yuwen* (Csungkuo Jüven).

3. Elválasztás

A sorvégi elválasztás jele a *pinyin*ben is a (kis)kötőjel. Általános szabály, hogy a *pinyin* írásmódban csak szótaghatárnál alkalmazható a sorvégi elválasztás, ott viszont bármely esetben. Mivel a szótaghatárok élesek, ezért az elválasztás nem jár semmiféle írásmódváltozással, kivéve a következő pontban tárgyalt szótaghatár-jelölő elhagyását, ha épp annak helyére esik a sorvégi elválasztás.

4. A szótaghatár egyértelműsítő jelölése

Magánhangzóval kezdődő szótagok esetén előfordulhat, hogy a velük egybeírtan előttük álló szótag végződése vagy azon szótag egésze tévesen egybeszótagolható a magánhangzó kezdetű szótaggal. Ilyenkor a magánhangzó kezdetű szótag elé tett aposztróf jelzi a szótaghatárt, megelőzendő az esetleges félreolvasást (lásd alább az a. példasort). E jelölésmódot a mindennapi gyakorlat kiterjeszti olyan esetekre is, amikor az átszótagoló téves elemzés nem eredményezne ugyan létező, legitim szótagokat, vagyis valójában nem áll fenn a tévelemzés veszélye, de a könnyebb olvashatóság érdekében *-n(g)*, *-i* vagy *-u* betűre végződő szótag után, magánhangzóval kezdődő következő szótag előtti helyzetben ilyenkor is kiteszik a szótaghatárt jelölő aposztrófot, ahogy a b. példasorban látszik:

a. *Yan'an* ($\neq$ *Ya.nan*), *Xi'an* ($\neq$ *Xian*).

b. *Tian'anmen* (bár nincs ilyen lehetséges szótagsor: **Tia.nan.men*), *Xi'ou* (bár nincs: **Xiou*).

5. A *pinyin* írásmódú alakok toldalékolása

Toldalékoknak a *pinyin* írásmódú szóalakokhoz fűzése tekintetében néhány kisebb eltéréssel a helyesírási szabályzat elveit kell követni (lásd AkH. 215–217.). Az eltéréseket a következőkben aláhúzással jelöljük.

5.1.

Az idegen írásmód szerint írt közszavakhoz és tulajdonnevekhez általában ugyanúgy közvetlenül (tehát kötőjel nélkül) kapcsoljuk a toldalékokat, mint a magyar szavakhoz és tulajdonnevekhez (vö. AkH. 215.), például: *Qufuban*, *Xi'anról*, *Nanningot*, *Tailünek*. Ha az idegen írásmód szerint írt szó vagy tulajdonnév *végén álló betű kínai hangértéke jelentősen eltér annak magyar hangértékétől*, akkor a magyar toldalékokat mindig kötőjellel fűzzük a szó testéhez (vö. AkH. 217. [a]), például: *Rehe-ből*, *Han Feizi-vel*, *Chengde-ről*; *Qiu Xigui-nek* vagy *Qiu Xigui-nak*, *Zhou Enlai-ról*, *Hebei-jel*, *Xiang Yu-höz*. Ilyen szótagok: (a) *ci*, *chi*, *ri*, *si*, *shi*, *zi*, *zhi*; (b) *ju*, *qu*, *xu*, *yu*; (c) az *-ai*, *-ei*, *-ui* végű szótagok; (d) az *-e* végű szótagok az *-ie*, *-üe/-ue* végűek kivételével.

5.2.

A mind írásban, mind kiejtésben *i*-re végződő helységnevek *-i* képzős származékának végén (a magyar *i* végű helységnevekhez hasonlóan) csak egy *i*-t írunk, például: *wuxi*, *shanxi*, *yili*. Ha azonban a *pinyin* írásmódú szó végén álló *i* betű nem a magyarhoz hasonló *i* hangot jelöl (ld. a fenti 5.1.-ben), akkor az *-i* toldalékot kötőjellel írjuk utána, például: *shunzhi-i*, *shanghai-i*, *hubei-i*.

5.3.

A *-val*, *-vel* és a *-vá*, *-vé* rag a mássalhangzót jelölő betűre vagy betűkapcsolatra végződő közszavakhoz és tulajdonnevekhez úgy járul, hogy *v*-je teljesen hasonul az *utolsó betű jelölte* mássalhangzóhoz (vö. AkH. 216. [b]), például: *Xi Jinpinggel*, *Mulanná*. Mivel az *-ei*, *-ai*, *-ui* végű szótagok záró hangja egy a magyar *j*-hez hasonló hangzású félmagánhangzó, e szótagok esetében is érvényesül a toldalék eleji *v* → *j* hasonulás, például: *Qinghai-jal*, *Zhang Lei-jel*.

5.4.

Mind a közszavak, mind a tulajdonnevek végső *a*-ja, *e*-je és *o*-ja helyett *á*-t, *é*-t, illetve *ó*-t írunk az olyan toldalékos vagy utótaggal ellátott alakokban, amelyekben ezek a szó végi hangok a magyar kiejtésben megnyújtva fordulnak elő (vö. AkH. 216. [a]), például: *Ningxia* → *Ningxiában* (de: *ningxiai*), *Moqi Xie* → *Moqi Xiével* (de: *Moqi Xiei*), *Wang Tao* → *Wang Taót* (de: *Wang Tao-szerű*). Ez alól kivételt képeznek azok az *e*-re végződő szavak, ahol ez a záró *e* betű nem a magyar *e*-hez hasonló hangértékű (és a fenti 5.2. pont értelmében a toldalékot kötőjellel kapcsoljuk hozzá), például: *Lao She-vel*, *Chengde-ben*.

5.5.

Az *er* szótag toldalékolásakor a többalakú, harmonizáló toldalékalakok közül az elől képzett magánhangzót tartalmazó változat használandó, kerek ségi harmónia tekintetében pedig akár az ajakkerekítéses, akár az ajakkerekítés nélküli magánhangzó használható, például: *Da Errel*, *pu' erhez* vagy *pu' erhöz*, *Zhang Eren* vagy *Zhang Erön*.

5.6.

Az *-ian/yan* végződésű szavak toldalékolásakor (mivel ezekben a szótagokban a magánhangzó hangértéke nyílt *e* hang) a többalakú, harmonizáló toldalékalakok közül az elől képzett, kerek ségi harmónia tekintetében pedig az ajakkerekítés nélküli magánhangzót tartalmazó változat használandó, például: *Zhang Taiyannel*, *Dalianben*.

5.7.

A toldalékok harmonizáló magánhangzójának értéke a magyartól eltérő hangértékű betűre végződő szótagok esetében: (a) a *ci*, *chi*, *ri*, *si*, *shi*, *zi*, *zhi* szótagok után elől képzett ajakkerekítéses, például: *Mo Zi-höz*, *Wang Anshi-ről*; (b) a *ju*, *qu*, *xu*, *yu* szótagok után elől képzett ajakkerekítéses, például: *Yinxu-ből*, *Lunyu-höz*; (c) az *-ai* végű szótagok után hátul képzett, például: *Zhou Enlai-tól*, az *-ei* végűek után elől képzett kerekítetlen, például: *Xiao Mei-hez*, az *-ui* végűeknél szabadon választhatóan hátul

képzett vagy elől képzett kerekített, például: *Anhui-ból* v. *Anhui-ből*; (d) az *-e* végű szótagok után (az *-ie*, *-üe/-ue* végűek kivételével) pedig elől képzett kerekített, például *Lao She-höz*.

6. Bevett írásmódú névalakok használata

A széles körben ismert és használt névalakok továbbra is szabadon írhatók a hagyományos magyar átírás szerinti és/vagy a széles körű használatban korábban rögzült írásmóddal. A leggyakoribb példákat itt felsoroljuk:

6.1.

Egyes városnevek: *Peking*, *Sanghaj*, *Kanton*, *Tiencsin*, *Csungking*, *Nanking*, *Hongkong*, *Tajpej*, *Harbin*, *Ürümcsi*, *Höhhöt*.

6.2.

Egyes széles körben ismert tartománynevek: *Szecsuan*, *Tajvan*.

6.3.

Egyes folyók nevei: *Huangho* (Sárga-folyó), *Jangce*.

6.4.

Ismert politikusok nevei: *Mao Ce-tung*, *Csou En-laj*, *Cs(i)ang Kaj-sek*, *Szun Jat-szen*, *Teng Hsziao-ping*.

6.5.

Történelmi személyiségek nevei: *Konfuciusz*, *Menciusz*, *Lao-ce*.

6.6.

Híres írók, költők nevei: *Li Taj-po* vagy *Li Po*, *Tu Fu*, *Csü Jüan*, *Szu Tung-po*, *Lu Hszün*, *Lao Sö*.

6.7.

Klasszikus irodalmi, történeti és filozófiai művek címei: *Tao Te* (vagy *Tö*) *King*, *Lun jü*, *Ji King*, *Si King*, *Su King*.

Irodalomjegyzék

- AkH. = *A magyar helyesírás szabályai 12. kiadás* (2015). Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/akh12>.
- GB-szabvány: GB/T 16159-2012. „Basic Rules of the Chinese Phonetic Alphabet Orthography”. *Pīnyīn. info* (letöltés 2026. jan. 10.). <https://pinyin.info/rules/GBT16159-2012.html>.
- ISO 7098:2015(en). „Information and Documentation—Romanization of Chinese”. *ISO* (letöltés 2026. jan. 7.). <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:7098:ed-3:v1:en>.
- Ligeti Lajos – Terjék József, szerk. (1981). *Keleti nevek magyar helyesírása*. Budapest: Akadémiai Kiadó. http://real-eod.mtak.hu/12204/1/AkademiaiKiado_002447.pdf.